

NPR Rejvíz ve víru kůrovcové gradace – cvičení z ochrany přírody pro pokročilé

Jindřich Chlapek, Michal Servus

Přírodní prostředí NPR Rejvíz tvoří pestrá škála vodou podmíněných biotopů od rašelinných jezírek v různé fázi zazemnění, přes vrchoviště, přechodová rašeliniště, slatinné a podmáčené louky po rašelinné březiny, pralesovité blatkové bory, rašelinné a podmáčené smrčiny nebo prameništří olšiny, nechybí ani arondované kulturní smrčiny. Rejvízská rezervace je hnízdištěm

jeřába popelavého, čápa černého, kulíška nejmenšího, v drobných tocích žije mihule potoční, vranka pruhoploutvá a pstruh potoční, v rašeliništích roste blatnice bahenní, kyhanka sivolistá, rojovník bahenní, ve vrbových křovinách korállice trojklanná, na loukách ostřice plstnatoplodá, o. odchýlná, o. blešní, hadilka obecná nebo nedávno popsaný prstnatec plamatý Averyanův.

NPR Rejvíz. Foto Zdeněk Patzelt

Vraťme se krátce do historie, přesněji do roku 1946, kdy byl Rejvíz poprvé prohlášen rezervací. Nikdo tehdy jistě příliš nepřemýšlel, jak předejít konfliktu mezi managementem rezervace a okolními hospodářskými lesy. Slovní spojení „bezzásahový režim“ tehdy napadalo jen málokoho. Ochranaři často v nadšení z větší rezervace vyhlásili MZCHÚ s tím, že k zásadnímu konfliktu s okolím dojít nemůže, všude kolem je přeci les, tak proč rezervaci neprotáhnout až k cestě. To platí také pro NPR Rejvíz. Do ZCHÚ jsou tak často zahrnuty i plochy, kde se předměty ochrany nevyskytují, a kde se počítalo v rámci managementových opatření s postupnou přeměnou lesa. Rezervace, kde předmětem ochrany jsou přirozené smrčiny, tak mají na problém zaděláno. V případě že navíc dojde v širším území k událostem jako je plošný rozpad smrkových lesů v důsledku kůrovcové gradace, je každé rozhodování potřeba zvláště pečlivě vážit s maximální mírou odbornosti a objektivních skutečností.

Nevyhnutelnost adaptivního managementu

V současné době, dva a půl roku po schválení, je plán péče ve své části věnované péči o lesní ekosystémy, které tvoří 88 % plochy rezervace, již více než rok překonaný a v podstatě nepoužitelný dokument. Opatrné rozjímání nad postupným rozšiřováním bezzásahového režimu do vybraných partií rezervace v horizontu několika desítek let vzalo s gradací kůrovce rychle za své. Po více než deseti letech velice pozvolného nárůstu v řádu nejprve desítek a pak nízkých stovek kůrovcem zahubených stromů ročně došlo v roce 2018 v rezervaci k více než pětinasobnému nárůstu počtu kůrovcových stromů (viz graf). Tím začala klasická gradace, jejíž průběh dle literatury obvykle kulminuje v třetím roce a trvá zpravidla pět let, přičemž končí téměř úplným vyčerpáním zdrojů potravy kůrovce. Vzhledem k tomu, že změna plánu péče představuje proces trvající déle než jeden rok, vyvstává otázka, zda přímo do základní managementové úvahy nezpracovat jakýsi adaptivní algoritmus, umožňující v případě výraznější změny faktorů prostředí péči pružně upravit, její efekt vyhodnocovat a podle toho dále postupovat. Celou věc by bylo nutno v průběhu vývoje průběžně diskutovat s partnery.

Kůrovcová gradace – administrativní anabáze

Vlastnické vztahy v rezervaci a jejím okolí nejsou úplně jednoduché. Území NPR je ve vlastnictví České republiky (hospodář zde Lesy ČR), zatímco okolní lesy jsou majetkem Arcibiskupství olomouckého, kde hospodář Arcibiskupské lesy a statky Olomouc. Správa CHKO v reakci na první projevy dramatického nárůstu

O důležitosti mrtvého dřeva pro biodiverzitu lesa dnes už nikdo nepochybuje. Foto Vít Slezák

Malý močál v NPR Rejvíz. Foto Petr Šaj

kůrovcem obsazených stromů a výzvy na plošné byt převážně nedestruktivní asanace ze strany Lesů ČR (v souladu s platnou výjimkou) přistoupila v průběhu července 2018 k vyloučení zásahů na zhruba 52 % plochy lesních ekosystémů zahájením řízení dle § 66 zákona č. 114/1992 Sb. zdůvodněném ochranou předmětů ochrany EVL Rejvíz, která území NPR překrývá. Ačkoliv smyslem tohoto kroku mělo být nastavení mnohem větší bezzásahovosti v území, správní řízení

vyvolalo silný zájem spolků a některé se proti rozhodnutí odvolaly. Požadována byla absolutní bezzásahovost v NPR. MŽP rozhodnutí zrušilo a správní řízení zastavilo s odůvodněním, že nelze aplikovat § 66 tam, kde bylo dříve v téže věci rozhodnuto (v NPR je platná výjimka pro zásahy proti kůrovcům).

Do následného řízení o změně výjimky dle § 84 zákona se přihlásilo 6 spolků, spektrum názo-

Jedno z mnoha kůrovcových ohnisek v podmačených smrčinách v NPR Rejvíz. Obnova smrku na úrovni bylinného patra se dočkala své příležitosti. Foto Jindřich Chlapek

Asanace v okrajové části rezervace – silnější stromy zůstávají stát, ostatní se asanují na zemi. Struktura porostu a jeho mikroklima zůstávají do značné míry zachovány. Foto Jindřich Chlapek

rů na problematiku zasahování bylo na jejich straně různé. Obecná shoda panovala na vyloučení chemické asanace kůrovcových stromů. Nové rozhodnutí v reakci na další vývoj v NPR vymezilo bezzásahové území na ploše 82 % lesních ekosystémů rezervace a ve zbývajícím území podél hra-

nice rezervace umožnilo asanaci vývratů a zlomů bez jejich vyklízení. Kácení kůrovcových stromů v kombinaci s asanací odkorněním nastojato rovněž s ponecháním 100 % dřevní hmoty k zetlení bylo umožněno pouze na 9 % území rezervace mimo výskyt předmětů ochrany a v návaznosti

na okolní vzrostlé kulturní smrčiny. Rozhodnutí bylo napadeno odvoláním dvěma spolky, dále Lesy ČR a správcem sousedního lesa. Důvody odvolání byly na straně spolků a lesních hospodářů samozřejmě odlišné.

U obou uvedených rozhodnutí byl vyloučen odkladný účinek odvolání, rozhodnutí tedy byla předběžně vykonatelná doručením účastníkům řízení, pro roky 2018 i 2019 byly tak zásahy na velkém území rezervace vyloučeny a vzhledem k pozdnímu nalezení většiny kůrovcových stromů byly zásahy v roce 2018 zcela minimální (viz graf).

Do hry ještě před postoupením odvolacího spisu vstoupilo MŽP, které na základě jednoho podnětu vydalo předběžné opatření o zákazu veškerých asanací na území NPR. Po provedeném šetření (ohledání místa) však předběžné opatření zrušilo s tím, že „realizace asanačních zásahů dle vykonatelného rozhodnutí za účelem ochrany okolních hospodářských lesů je opodstatněná“.

Soustavný mediální tlak a intervence směrem k MŽP jsou pro správu CHKO Jeseníky velkou výzvou k tomu, jak se objektivně vypořádat se silnými a hlasitě a podbízivě prezentovanými názory, které ovšem nejsou založené na faktech a dobré a dlouhodobé znalosti konkrétního prostředí. Někteří aktéři nejsou ochotni vnímat jednotlivé aspekty vývoje lesního ekosystému, a už vůbec ne strategii managementového přístupu v delších časových horizontech. Extrémní zjednodušování problematiky značně komplikuje racionální diskusi a v mediálním prostoru proti sobě staví pro veřejnost nepochopitelně „ekology“ a orgán ochrany přírody. Vše je umocněno titulky jako „Masakr perly motorovou pilou“, „Použití jedů v přísně chráněné rezervaci Rejvíz bylo nejspíš protizákonné a nemělo efekt“, „Kácení a nezákonně povolené jedy ničí vzácnou přírodu jesenické rezervace Rejvíz“, které pak sice na chvilku strhnou pozornost nějaké části veřejnosti, ale v konečném výsledku ke konstruktivnímu dialogu nevedou.

Ať už odvolací řízení dopadne jakkoliv, je nyní výsledkem celého dění na poměry CHKO Jeseníky poměrně rozsáhlé bezzásahové území, jehož plocha v současné době činí 250 hektarů s tím, že od roku 2021 s ohledem na vývoj situace může být toto území dále zvětšeno o dalších více než 20 ha. Jedinými zásahy zde bude kácení rizikových souší podél turistických stezek z důvodu bezpečnosti návštěvníků.

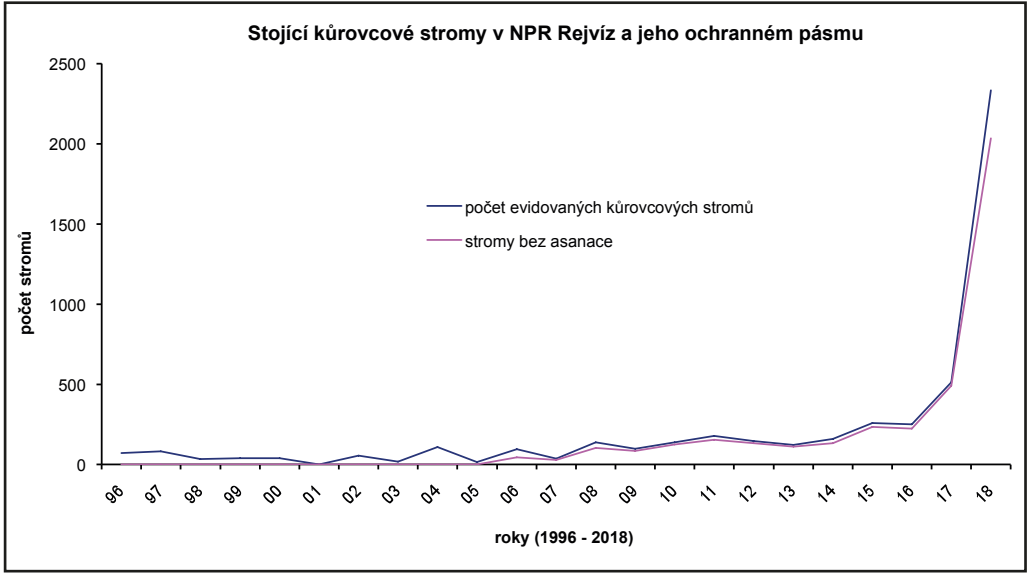
Aplikace biocidu jako managementové opatření

Velkým tématem v „zásahové“ části rezervace a v navazujících starých porostech 1. zóny CHKO je způsob asanace vývratů a zlomů. Namísto odkornění se zde až do ataku ekologických spolků zcela cíleně používal biocidní přípravek Vaztak. Jakkoliv kontroverzní se použití biocidu na první pohled může jevit, při bližším pohledu a srovnání s odkorněním kmene se středně- a dlouhodobý efekt chemické asanace ukazuje jako výrazně pozitivní. Ležící dřevo zůstává v kůře a po odeznění toxicity aplikovaného pesticidu dochází k velmi rychlé kolonizaci kůrovcem obsazeného kmene pestrou škálou saproxylických organismů v množství a druhové skladbě řádově vyšší, nežli je tomu na kmenech odkorněných. Již druhý rok po aplikaci nelze rozeznat kmen ponechaný bez zásahu od kmene, kde došlo k eliminaci kůrovce postřikem biocidu. Paradoxně se na použití tohoto způsobu asanace nedívají s důvěrou ani lesní hospodáři, dle jejich názoru je nedostatečně účinná. Za stoprocentně účinnou asanaci považují dokonale oloupání celého kmene. To v praxi znamená, že kmen je odvětven, rozřezán na části tak, aby mohl být otočen a odkorněn i ze spodní strany. Ideálním řešením pro hospodáře je včasný odvoz napadených stromů z lesa.

Obecně se rovněž projevuje fakt, že společnost je na použití chemických přípravků v přírodě a potravinářském průmyslu velmi senzitivní. Aktuální problematika sucha, poklesu podzemních vod a navrch ještě jejich znečištění pesticidy – to vše vyvolává diskuzi a poptávku po snížení jejich aplikace. Zde je třeba poznamenat, že masivní nasazení pesticidů v zemědělství je vskutku alarmující a rozhodně nesrovnatelné se selektivní asanací jednotlivých kmenů v rezervaci. Nicméně jistou míru rizika nelze vyloučit. Agentura si proto nechala odborně vyhodnotit publikované odborné publikace věnované této problematice. Výsledky budou nepochybně zohledněny v dalších krocích a tedy v hlavním rozhodnutí, zda obětovat dlouhodobý pozitivní efekt neodkorněného dřeva ve prospěch požadavku nepoužití chemických prostředků.

Monitoring

Další vývoj v rezervaci bude mimořádně zajímavý a současně obtížně předvídatelný. Možných scénářů je několik, nicméně je pravděpodobné, že množství stromů každoročně odumřelých v důsledku napadení kůrovce, byť dočasně, dále poroste. Dobrým základem pro monitoring je, že v roce 2014, dlouho před prvními náznaky kůrovcové gradace, bylo na území NPR Rejvíz založeno 5 trvalých monitorovacích ploch (1000 m²).

Graf kůrovcové gradace v NPR Rejvíz. Vypracoval Jindřich Chlapek

Plochy byly v roce 2019 týmem z České zemědělské univerzity v Praze přeměřeny a současně bylo umístěno v bezzásahovém území v místech dosud kůrovcem nezasazených dalších pět takových ploch. Na osmi plochách probíhá sběr informací o biodiverzitě brouků, mechorostů a cévnatých rostlin. Plošně byl proveden také monitoring ptáků. Vedle toho v jádrové části rezervace na přechodu mezi blatkovým borem, rašelinou smrčinou a otevřeným přechodovým rašeliništěm provedl v roce 2015 a 2016 VÚKOZ pozemní skenování lesního porostu na ploše 5 hektarů. Pro dokumentaci vývoje bylo pořízeno na jaře 2019 ortofoto s rozlišením 8 cm/pixel pro budoucí vyhodnocení dynamiky rozvoje kůrovcových ohnisek v rezervaci. Podrobný monitoring výskytu kůrovcových stromů v rezervaci probíhá od roku 1996.

Kůrovcová gradace a její dopady na přírodní prostředí rezervace tak bude v rámci možností relativně dobře podchycena, výsledky monitoringu budou dobrým zdrojem informací o vlivu kůrovce na proměnu lesního ekosystému, rychlosti jeho obnovy a odezvy u vybraných skupin organismů.

Výhled

Pro další vývoj uvnitř rezervace může být rozhodující dění v jejím okolí. Velmi záleží zejména na tom, jak lesníci Arcibiskupských lesů a statků zvládnou pokračující kůrovcovou gradaci v bezprostředně navazujících lesích a jaké budou klimatické podmínky pro rozvoj kůrovce. Jeden ze scénářů naznačuje, že do konce roku 2022 může na území rezervace kůrovci podlehnout více než 90 % vzrostlých smrků. Taková spontánní disturbance už bude v turisticky atraktivním území vidět a nepochybně spustí lavinu silných pro-

hlášení ze všech stran. Nicméně v polohách kolem 750 m n. m. lze očekávat velmi rychlý průběh obnovy lesa a lze očekávat, že než se rozpadnou poslední části stromového patra, bude i za předpokladu naplnění krajního výhledu rychlého plošného rozpadu lesa chodník k Velkému mechovému jezírku lemován rychle odrůstající a lesní mikroklima opět vytvářející novou generací stromů.

Zvěř, zvěř, zvěř

Pro další vývoj lesního ekosystému nejen v NPR Rejvíz jsou zcela klíčovým a ochranou přírody na všech úrovních stále zcela nedostatečně systémově řešeným aspektem dlouhodobě velmi vysoké stavy spárkaté zvěře. Lesní porosty v nejcennějších partiích jesenických rezervací jsou v důsledku této nerovnováhy dlouhodobě ovlivňovány snad ještě výrazněji než kůrovcem. Druhá skladba i struktura lesa je ochuzována a dále se odchyluje od své přirozené podoby. Dokud lesní hospodáři nezačnou tento fatální problém systematicky řešit, budou všechny ochranné aktivity polovičaté a lesy v rezervacích, jakkoliv se mohou na první pohled jevit jako přírodní, za přirozené lesní prostředí ještě dlouho rozhodně považovat nebude možné.

Současné dění v NPR Rejvíz je skvělou lekcí pro všechny zúčastněné – správu CHKO, spolky, lesníky, výzkumníky i místní obyvatele a návštěvníky rezervace (mimochodem v roce 2018 ji navštívilo 61 tisíc lidí), kteří se zatím příliš neprojevují. Poučení z tohoto vývoje budiž dobře zdokumentováno nejenom pro odborné články, ale i pro péči o další maloplošná chráněná území, kde jsou předmětem ochrany přirozené smrčiny.